

Դեղ կատաղութեան դեմ.

Ընդհանրապէս բժիշկները և անասնաբոյժք կը հաստատեն թէ ինչուան հիմաներէն դեղ մը չէ գտնուած կատաղութեան դէմ: Բայց այս բանիս մասնաւոր ետեւէ եղող անձ մը, Պարթէս (Barthès) դեղագործ Էսթաթէլի (Յարենեան Պիւրենեայս Գաղղիոյ) կը ծանուցանէ թէ այս կարծիքս բոլորովին սխալ է, այլ կայ տեսակ մը բաղադրութիւն՝ որով կրնանք թունաւոր շարաւին դէմն առնուլ և զայն ոչնչացընել, եթէ շուտով տրուի այս դեղս:

Ահաւասիկ այս դեղագործին սորվեցուցած բաղադրութիւնը. որ և կը վկայէ, թէ Պիւրենեայց բնակիչքն իրենց նախահարցմէ սորված են այս դեղս, և շատ անգամ փորձուած է յաջողութեամբ շատ տարիներէ ՚ի վեր:

Ա՛ն մէկմէկ լեցուն բուռ սալվիս¹ փեղենայ² և առուոյտ³, այս երեք խոտերը դիր քարէ սանդի մէջ և լաւ մը ծեծէ:

Գարձեալ 13 կամ 14 հատ մեխակի կոճ ծեծէ, 15 կրամ դառն նարնջի⁴ կեղևի հետ. դիր ծեծուած խոտերուն հետ մէկտեղ ու նորէն լաւ մը ծեծէ զամենքն ալ խառն:

Գարձեալ երկու բուռ ալ խոշոր աղ աւելցուր անոնց վրայ ու նորէն ծեծէ:

Ետքէն այս խմորը լուծէ երկու գաւաթ ճերմակ հին գինիի մէջ. և յետոյ ճզմէ ու կտաւէ մը անցուր, և երկու գաւաթ ըմպելիք կ'ունենաս: Այս դեղէս գաւաթ մը տալու է հիւանդին, թէ որ ետ տայ՝ երկրորդն ալ խմցընելու է: Ընդհանրապէս տղոց կէս գաւաթ բաւական է:

Ամենակարեւոր է այն քամածէն խածուածին կամ վէրքին վրայ դնել, տաք ջրով լուալէն ետքը: Այս դեղս կը զօրէնաւ անասնոց. խոզի կամ շան չափ կենդանեաց մէկ գաւաթ բաւական է. իսկ կովու և ձիու եռապատիկն. նոյն դարմանը իրենց վէրքին վրայ ալ ընելով, ինչպէս մարդկանց:

1 Saugé. տա՛ւ երլան քէօքիւ:

2 Rhu. տա՛ւ սէսէֆ օթու:

3 Triolet. տա՛ւ Եօնճա:

4 Orange amère.

ԼԱՎՈՒԱԶԻԷ

Արդի քիմիականութեան ստեղծիչն, այն հանճարեղ մարդն որ զարմանալի գիւտերով ճոխացուց մարդկային երջանկութեան օգտակարագոյն գիտութիւններէն մէկը, այն առատասիրտ մարդն՝ որ գոհ չըլլալով իր ստացուածոց մեծ մասը զոհել ուրիշներու աշխատանքը քաջալերելու համար, անձամբ օրինակ տուաւ անդուլ աշխատելու, այն ճարտար հոգաբարձուն որ գիտցաւ շատցընել պետութեան եկամուտքը, նուազեցընել ժողովրդեան տուրքն, ամբողջ քաղաք մը պահել սովու չարիքէն, այն իմաստուն թշուառն որ զոհեղաւ մարդկանց անիրաւութեանը և քաղաքական կրից. միով բանիւ, առաքինին և դժբաղդն ԼԱՎՈՒԱԶԻԷ, պիտի գրաւէ մեր էջերուն մէջ՝ այն տեղին զոր իրեն արժանի սեպեր են անթիւ տիտղոսներ, և ընդունելու մեր գովեստից հարկն:

ԼԱՎՈՒԱԶԻԷ (ԱՆԴՈՒԷՆ-ԼՈՐԱՆ) ծնաւ ՚ի Բարիզ տասնըվեց օգոստոսի յամին 1743. հայրը հարուստ վաճառական՝ լաւ կրթութեան տուաւ զինքը. պատանին Լավուազիէ գիտցաւ օգտուիլ անկէ, և քաջապէս լմնցընելով ուսմունքն Մաժարինեան դպրոցը, միտքը դրաւ բոլորովին չափաբերական և բնաբանական գիտութեանց տալ զինքն, որոնց համար միշտ մասնաւոր ճաշակ մը ունեցեր էր: Հայրն այս առաջադրութեանս հաւանելով՝ Լավուազիէ սկսաւ աստեղաբաշխութիւն սովորիլ Լաքայլ երիցուն քով, քիմիա գործութեան փորձ փորձել Ռուէլի դորժատան մէջ, և Պեռնարդ-Տը-Յիւսսիէօ բուսաբանին հետեիլ անոր խոտաբըննութեանց և բուսաբանական դասատուութեանց մէջ: Տկար՝ մարմնոյ կազմուածքով՝ սիրեց ուսմունքը, ինչուան փոխանակ ամենայն անդեան միայն կաթով ապրիլ յանձն առաւ. և ազատելով անձը ընկերական ըսուած պարտ-

քերէ, մերժեց զահլիճներու սնտոի ու նայնութիւնները՝ ինքզինքը ամփոփելու իր վարպետներուն մտերմութեան մէջ և քանի մը աշակերտակիցներու՝ որոնք իրեն բարեկամ մնացին։ Այսպիսի սէր մը աշխատելու՝ չէր կրնար արագ հետեանք չբերել. անոր համար լավուազիէ դեռ քսան տարեկան չէր երբոր ձեռք բերաւ իր առջի յաջող եւ թրջ։ Գիտութեանց ճեմարանը մրցանքի դրեր էր՝ Բարիզ քաղաքը աւելի լաւ և միանգամայն աւելի խնայողական կերպով լուսաւորելու խնդիրը։ Լավուազիէ ուղեւորով այն արուեստին սկզբանցն հասու ըլլալ նորէն ճիշդ փորձելով, սեպա տեղ տուաւ իր սենեակը և հոն փակուեցաւ վեց շաբաթ առանց լոյս տեսնելու, որպէս զի իր աչքերը աւելի զգայուն ընէ կանթեղաց լուսոյն սաստկութեան զանազան աստիճանացը։ Այսպիսի նուիրում անձին՝ արժանի էր վարձատրուելու, և առաւ վարձքն։ Ճեմարանը պարգևեց իրեն մրցանակը 9 ապրիլի 1766. բայց գիտուն պատանին, առատաստրութեամբ մը անոր արժէքը բաշխեց երեք արուեստագիտաց, որոնք ձեռք զարկեր էին բազմածախ փորձերու՝ այն առաջարկութեան լուծմանն հասնելու համար։ Քիչ ատեն առաջ կէդդարին հետ զանազան հանքաբանական ճամբորդութիւններ ըրեր էր, որոնց մէջ երկրագնացայ կազմութեան վերաբերեալ այլ և այլ գաղափարներ ստացաւ, որ իրեն մատակարարեցին նիւթ ճառի մը՝ լեռներու խաւերուն վրայ, որ տպագրեալ է յամին 1789 գիտութեանց ճեմարանին յիշատակագրոց մէջ։ Ուրիշ ճառեր ալ որ հետզհետէ ներկայացուց այս ընկերութեան, քիմիականութեան զանազան նիւթոց վրայ, շուտ մը զինքը ամենէն երևելի գիտնոց կարգը անցուցին, և յամին 1768 Պառնոսի մահուամբ կաճառորդ մը պակաս մնալով՝ ճեմարանը միաբերան ընտրեց լավուազիէն։

Ամեն գիտութիւններէն աւելի քիմիան կը պահանջէ մեծածախ քննութիւններ. մարդ կրնայ առաջ երթալ միայն

կրկին կրկին փորձերով, և շատ անգամ այս փորձերս շատ թանկագին կը նշտին. զայս ամենէն աղէկ գիտէր լավուազիէ և այն գիտութեան շահովը ուղեց իր բաղդը շտկել։ Ընդհանուր վարձաւորի մը տեղին, զոր ստացաւ ճեմարանը ընդունուելէն քիչ առաջ, մատոյց իրեն անոր միջոցները։ Իր ընկերակիցներէն շատը և նոյն իսկ իր բարեկամները ցաւով տեսան անոր այս նոր պաշտօնները յանձն առնելը. կարծեցին որ ինքը ալ գիտութեան համար չէր։ Բայց կ'ըսէ Գիւլիէ, շուտով համոզուեցան որ այնպիսի բարեկարգ միտք մը ամեն օր միայն քանի մը վայրկենի պէտք ունէր իր գործողութեանցը համար, և թէ ամենևին բան մը պիտի չարգելուր զինքը՝ իր ժամանակին և իր կարողութեան մեծագոյն մասը ուսումնական հետազոտութեանց գործածելու։ Յիրաւի ժաւերով կ'աշխատէր թէ առաւօտ և թէ իրիկուն այս բանիս համար, և շաբաթուան ամբողջ օր մըն ալ սեփականած էր այս ուսմանց և խոկմանց յառաջ բերած տեսութիւնները փորձերով ստուգելու համար։ Լավուազիէի համար այն օրն երջանկութեան օր մըն էր. առաւօտանց կանուխ իր գործատունը կը ժողովէր քանի մը գիտուն բարեկամներ, խնդրելով անոնց օգնականութիւնը. նաև կ'ընդունէր հոն երիտասարդներ որոնց նրբամտութիւնը ծանօթ էր իրեն, և վարպետ արուեստաւորներ կատարեալ ճիշդ գործիներ շինելու համար։ Այս խօսակցութեանց մէջ՝ մեծ պարզութեամբ իր մտածմունքը հանգիստեաններուն կը ծանօթացընէր. իւրաքանչիւր դէպքէն գործադրութեան միջոցներուն վրայ ունեցած գաղափարները կ'առաջարկէր, և ինչ որ ընտրելագոյն կը թուէր առ ժամայն կը փորձէին։

Այսպէս ահա աստիճանաւ առաջ եկաւ քիմիական նոր տեսութիւնը, որով ութւտասներորդ դարուն վերջն գիտութեանց պատմութեան երևելի թուականներէն մէկն եղաւ։ Պիլլըր և Շդալ, միայն ուշ զննելով մետաղական

կիրն մետաղի վիճակը դարձնելու ո՞ր
և է պարարտ կամ վառելի նիւթով,
հնարեր էին իբր սկզբունք դիւրավա-
ռութեան մասնաւոր գոյացութիւն մը,
որ ըսուեցաւ դիւրաւիւտ, և զոր կը հա-
մարէին թէ մետաղէն կ'ելլէ երբոր զայն
'ի կիր փոխարկեն, և թէ նորէն մէջը
կը մտնէ երբոր դարձեալ վերածեն
զայն: Սակայն ստոյգ էր և քաջածանօթ
որ մետաղի մը կիրը ծանրագոյն էր
քան զայն մետաղը որով կիրը կ'ըլլուի,
և եօթնետասներորդ դարէն 'ի վեր Յով-
հաննէս Ռէյ, Ռոպերդ Պոյլ և Յովհան-
նէս Մէյյոյ ճանչցեր էին որ ծանրութեան
այս առաւելութիւնը միջոցորտին մէկ
մասին ընկղման պատճառն է. բայց ի-
րենց գաղափարներն աղօտացեր էին
Շդալի վարդապետութեամբն որ բաց-
արձակապէս կը տիրէին քիմիականու-
թեան մէջ: Ութնետասներորդ դարուն
առջի կիսուն Անդրիոյ մէջ օդոյ վրայ
եղած գիւտերն, զորոնք ետքէն զարմա-
նալի կերպով ընդարձակեր էին Պլէք,
Գաւլէնտիշ և Բրիսդլի, 'ի սկզբան այն-
չափ ազդեցութիւն չբրին քիմիային
վրայ որչափ որ պէտք էր: Արդէն Պլէք
ցըցուցեր էր որ կրին և ալքալիներուն
կիզողութիւնը՝ հաստատուն օդոյ պա-
կասութենէն է. Գաւլէնտիշ՝ թէ հաս-
տատուն օդը և անբորբոքելի օդը՝ հո-
սանիւթեր են տեսականօրէն տարբեր
հասարակ օդէն. իսկ Բրիսդլի՝ թէ այն
օդն որ կիզողութեանցմէ վերջը կը մնայ
և այն օդն որ բորակական թթուէն ա-
ռաջ կու գայ՝ երկուքն ալ անկէ հաւա-
սարապէս կը զանազանին իրենց տե-
սակին մէջ, և մէկը չէր տեսած որ բո-
լոր այս իրքս բոլորովին կ'աւերէին դիւ-
րավառութեան դրութիւնը 'ի հիմանց:
Բրիսդլի առջի փորձերէն վեց կամ եօ-
թը տարի վերջն էր երբ լավուազիէ այն
վարդապետութեան նախազգացումն
ունեցաւ, որ քիչ ատենէն պայծառ լոյս
պիտի ծագեր: Անոր առաջին սերմն ա-
ւանդեց կնքեալ ծրարի մը մէջ, զոր
յանձնեց ճեմարանին քարտուղարին
յամին 1772: Շատ մը հաստատուն օդ
հանելով՝ մետաղաց ածուխով վերար-

ծարծութենէն, միտքը դրաւ որ մետա-
ղաց փոխարկումն 'ի կիր՝ հաստատուն
օդոյն հետ զուգադրութենէն է, և ջանաց
հաստատելու այս կարծիքը հատորի մը
մէջ, զոր յամին 1773 ներկայացուց ճե-
մարանին, և հրատարակեց զայն հե-
տեւալ տիտղոսով, խնայանալով և
քիմիական գրութիւնը¹: Սակայն այս
գրութեամբ կը պարունակէ փոսփորի կի-
զողութեան վրայ այնպիսի փորձեր որ
բաւականապէս կ'ապացուցանեն թէ
այս տեսութիւնը չէր կրնար ընդհա-
նուր ըլլալ. որ նաև քիչ ատենէն ըս-
տիպուեցաւ փոփոխելու: Պայէն յամին
1774, վերածելով անդիկի կիրն առանց
ածուխի գոյ անօթներու մէջ, լավուա-
զիէ քննեց այս կերպով ձեռք բերուած
օդն և զայն շնչելի գտաւ: Քիչ ժամա-
նակէն վերջն՝ Բրիսդլի ճշդիւ գտաւ որ
օդոյն մի միայն այս մասն շնչելի էր: Ան-
միջապէս հետեցուց լավուազիէ թէ 'ի
կիր փոխարկութիւնն և ամեն կիզո-
ղութիւնները կը ծագին այս էապէս
շնչելի օդոյն միութենէն մարմնոյ հետ,
և թէ հաստատուն օդն 'ի մասնաւո-
րի ասոր ածուխի հետ միանալէն ա-
ռաջ կու գայ. և այս գաղափարը զու-
գադրելով Պլէքի և Ուայլքի ծածկեալ
շերմութեան վրայ բրած գիւտերուն
հետ, դիտեց կիզողութեանց մէջ երևած
շերմութիւնն, իբր թէ այս շնչելի օ-
դէն զերծ ըլլայ, որ առաջուց գործա-
ծուած էր առաձգական վիճակը պահե-
լու համար: Այս երկու առաջադրու-
թիւններս կը բաղկացնեն ինչ որ բաց-
արձակապէս կը վերաբերի յատուկ լա-
վուազիէի քիմիական նոր տեսութեան
մէջ, և կը կազմեն միանգամայն հիմնա-
կան սկիզբն ու կնիք այս տեսութեանս:
Առջինը պարզապէս արտայայտեցաւ
1775 տարիէն 'ի վեր:

Միայն Գիւլիէի հանճարն կրնար
նկարագրել այս պատկերս թէ կատա-
րեալ և թէ լուսաւոր կերպով. պատ-
կեր այնպիսի գիւտի մը սկզբանն ու
յառաջադիմութեանը՝ որ քիմիային կեր-

1 Գ. Օpuscules physiques et chimiques.

պարանալիտութիւն տուաւ, և լաւ
վուազիէի անունը ծածկեց անմահա-
կան փառքը: Կը վախենք ստուեր բե-
րել այս փառացն եթէ բան մը դուրս
թողունք, բայց այս յօդուածոյս սահ-
մանները կը ստիպեն զմեզ աւելի ա-
րագապէս հետեւելու լավուազիէի՝ իր
ուսումնական ընթացից մնացորդին մէջ:
Գալէնտիզ գտեր էր որ դիւրաբորբո-
քիւի օդոյն կիզողութենէն ջուր առաջ
կու գայ: Այս արգասաբեր գաղափա-
րին տէր ըլլալով՝ լավուազիէ գեղեցիկ
փորձերով հաստատեց թէ ջուրը կըր-
նայ բաժնուիլ դիւրաբորբոքիւի օդ և
շնչելի օդ, և մէկէն այս ծանօթութիւ-
նը մերձեցուց բնութեան մէջի ամեն էա-
կաց: Իր ամենայն գործողութեանցը
համար հնարած ոճոյն գերազանցու-
թիւնն իրեն զօրաւոր լծակ մ'եղաւ. այն
ոճը պէտք է սեպել իր փառացը գեղեց-
կագոյն տիտղոսներէն մէկը, վասն զի
անով է ստուգապէս որ քիմիան որչափ
որ առաջ կարծիական գիտութիւն մ'էր,
ճիշդ գիտութեան կարգն անցաւ: Այս-
պիսի նոր իրք նոր անուններ կը պահան-
ջէին: Յամին 1787 ուզելով ազատել
քիմիան այն բարբարոս բացատրու-
թիւններէն զոր տուեր էր աթիմիան,
հրատարակեց իր Ու քիմիական ա-
նոշանակոչութեան¹ գիրքն, և իր համ-
բաւոյն կնիքը դրոշմեց հրատարակելով
յամին 1789 Տարերք քիմիային² վա-
ելու պատկերօք զարդարեալ, զոր փո-
րագրեր էր լավուազիէ տիկինը:

Յայտնի է թէ լավուազիէ ինչ ազ-
նուական նպատակով յանձն առեր էր
ընդհանուր վարձաւորի շահաւէտ պաշ-
տօնն: Իբր տնօրէն քիչ ատենէն հա-
ւասար վստահութիւն մը ազդեց, ինչ
որ առաջուց ստացեր էր իբր գիտուն:
Ընդհանուր վարձաւորացընկերութիւնն
իրեն ամենազօրաւոր գործողութիւն-
ներ յանձնեց, և ինքը թէ ժողովրդեան
և թէ կառավարութեան միանգամայն

օգտակար ծառայութիւններ մատոյց,
վերցնել տալով այնպիսի տուրք որ
մեծ շահ մը չըլլալով տէրութեան՝ խիստ
սաստիկ ծանր էին ստորին աստիճանի
մարդկանց: Մէս քաղաքին Հրէից հա-
սարակութիւնն իրեն ձեռքովն անցից
նուաստացուցիչ մաքսէն ազատեցաւ:
Յամին 1776 Դիւրկոյ զինքն անդամ ա-
նուանեց այն ընկերութեանը զոր այս
արքունի պաշտօնեայն հաստատեր էր
աղբորակի մատակարարութեան և վա-
ռօդի շինութեան համար. տուներու
մէջ բռնի բրումները վերցնելով՝ աղ-
բորակի մեծ առատութիւն մը և վառօ-
դի որպիսութեանն զգալի կատարելա-
գործութիւն մը հայթհայթեց: Գաղղիա-
ցուց վառօդն որ առաջ Անգղիացուց
վառօդէն նուազ զօրաւոր էր՝ զայն գե-
րազանցեց: Անգղիացի նաւաստիները
այս բանս ճանչցան Ամերիկոյ պատե-
րազմին ժամանակն (1778-1782), և
լրագիրներու մէջ այս բանիս վկայեցին:
Կ'ըսէին թէ քառորդ մը տեղ աւելի հե-
ռուն կը ձգէր քան զառաջիկն: Լա-
վուազիէ լաւցուց նաև քաղաքական
տնտեսութեան դրութիւնն, սորվեցուց
երկրագործական հնարք, որ կրկնա-
պատկեցին ցորենի բերքը և հնգապատ-
կեցին հօտերը: Իբր մեծ երկրատէր
Օւլէանի նահանգին մէջ, յամին 1787
զաւառական ժողովոյն անդամ անուա-
նեցաւ. և գոհ չըլլալով իր խորհուրդ-
ներովն և աշխատութեամբքն այն ժո-
ղովոյն օգնելու՝ 1788 տարւոյն անպրո-
ղութեան ժամանակը, ջանաց 50,000
ֆրանկաց գումար մը կանխել ու տալ
Պլուա քաղաքին ցորեն գնելու համար,
որուն գործածութիւնն այնպէս ճար-
տարութեամբ դարձուց, որ քաղաքն
առանց վնասու ազատեցաւ այն սովէն,
որ տակնուվրայ ըրաւ թագաւորութեան
մնացած զաւառները և զանոնք շփո-
թութեամբք ծածկեց: Այս թուա-
կանիս ամբողջ Գաղղիա իր թագաւո-
րէն հրաւիրուած՝ կը զբաղէր այն լա-
ւութիւնները ձեռք բերել որոնց թէ
կառավարութիւնն և թէ տեսչութիւնը
պէտք ունէին: Լավուազիէ պարտք սե-

1 Գ. Մ. Méthode de la Nomenclature chi-
mique.

2 Գ. Մ. Traité élémentaire de Chimie.

պեց ինքն ալ իր տուրքն՝ հատուցանել հայրենեաց օգտին համար, և իր ճառ յաղագս երկրակաւ հարստութեան Գաղղիոյ՝¹ գիրքն իբր օրինակ մըն է, որով քաղաքական տնտեսութեան արգասիքը կրնան ծանուցուիլ. վերջապէս ճեմարանը յամի 1790 ընտրեց զինքն անդամ այն յանձնաժողոյն, որուն յանձնուած էր նոր չափերն հաստատել:

Սակայն այսչափ և այսպիսի զանազան ծառայութիւններ չկրցան ազատել զլափուազիէ 1793 տարւոյն Գաղղիոյ խռովարարաց ձեռքէն: Ընդհանուր վարձաւորաց հետ միատեղ դատապարտուելով, մէկն եղաւ այն քսան և ութը զժբաղդներէն զորս խռովարարաց ատենանը՝ ի մահ դատապարտեց, իբր յանցաւորք ծխախոտին մէջ ջուր և քաղաքացւոց առողջութեան վնասակար ուրիշ բաղադրիչ նիւթեր խառնողը:

Այն օրն որ ընդհանուր վարձաւորներն բռնուեցան՝ Լափուազիէ ազգային պահապանի պարտքը կը կատարէր: Իր բարեկամքը իրաւապէս չփութած աճապարեցին երթալու առաջուց իմաց տալու իրեն և սաստիկ կերպով ստիպեցին զինքը որ տուն չդառնայ: Հնազանդեցաւ անոնց խորհրդոցը, և քանի մը ժամանակ Բարիզու մէջ թափառելէն վերջը, ընդունեցաւ այն ապաստանարանն զոր Լիւգաս՝ գիտութեանց ճեմարանին պահապանն (գղ. Huissier) իրեն կը մատուցանէր, նոյն իսկ այն ճեմարանին տեղւոյն մէջ: Շատ օր կեցաւ հոն Լափուազիէ, բայց իմանալով որ բոլոր իր ընկերներն բռնուեր են, ու նոյն իսկ իր աներն ալ անոնց հետ էր, կարծեց որ իր պարտքն է մասնակից ըլլալ անոնց վիճակին, և իր բարեկամացը թախանձանացն հակառակ անձամբ ելաւ բանտ գնաց:

Դեռ մէկ վայրկեան մըն ալ կը յուսացուէր, կ'ըսէ Գիւլիէ, որ իր գիտութեանց մէջ ունեցած համբաւն իրեն

օգուտ մը ընէ, կը վստահացուէր այն աղերսանաց վրայ զոր իր հին կաճառակիցներէն մէկ քանին կ'ուզէին ընել ի նպաստ իրեն, բայց սարսափն սառեցուց ամեն սրտերն, և ոչ ոք համարձակեցաւ խօսիլ տասնպետաց այս բանիս վրայ: Միայն քաջասիրտ քաղաքացի մը, Հալլէ անուամբ, յանդգնեցաւ հասարակաց ճիգն մը փորձելու. փութաց արուեստից Լիկէոնին տեղեկութիւն տալու թէ ինչ մեծամեծ օգտակարութիւններ ունէին այս մեծ մարդու գիտերն, և այն տեղեկութիւնն ատենին առջև բերուեցաւ: Նոյն իսկ Լափուազիէ չարհամարհեց խնդրելու այն անգութներէն որ զինքը կը դատապարտէին՝ քանի մը օրուան համար արձակուրդ, որպէս զի, կ'ըսէր, կարենամ լմնցընել մարդկութեան համար օգտակար փորձեր: Ամեն բան անօգուտ եղաւ: Այն ահաւոր ժողովոյն գլուխը կատաղի ձայնով մը պատասխանեց թէ հայրենիք ալ պէտք չունին գիտուններու:

Այսպէս ընդունեցաւ մահաբեր հարուածն 51 տարեկան, մտաց ամենայն կորովոյն մէջ, ութ և տասներորդ դարուն երևելազոյն գիտնականներէն մէկն, այն մարդն որ իր կեանքը և իր բովանդակ ստացուածքը նուիրեր էր մարդկային ազգին կարևոր աշխատանաց, և որ մեռնելու ժամանակ կը ցաւէր դեռ երկար անոր ծառայել չկարենալուն համար: Բայց գոնէ մահական սայլն ելելէն առաջ՝ ընդունեցաւ սրտաշարժ նշան մը յիշատակի և ցաւոց: Լիկէոնին անդամներն ընդունայն տեղն աշխատելէն վերջը զինքը ազատելու համար, դեռ անգամ մըն ալ յաղթանակելով խռովարարաց կատաղութեանցն վրայ՝ պատգամաւորութիւն մը սահմանեցին որ ինչուան բանտը մտաւ և մահուան առաջին օրը բանտին մէջ ընծայեց Լափուազիէի պսակ մը: Ինքն 8 մայիսի մահացու հարուածն ընդունեցաւ, և Ռուպէսփիէն ընկաւ 27 յուլիսի 1794 տարւոյն:

Լափուազիէի ցաւալի մահն իմաստնոց

¹ Գղ. Traité de la richesse territoriale de la France.

Ժողովը ահով և սոսկմամբ լցուց: Յիրաւի, կ'ըսէ Գիւվիէ, մարդ առանց սարսափելու չկրնար մտաբերել որ քանի մը շարաթուան յապաղումն որ ամենեւին անսովոր բան մը չէր այն ժամանակին մոլեգնութեանց մէջ, հասցնել ձգել զինքն այն ժամանակին երբ սպանութիւնները դադրեցան:

Փօլզ օրիորդը, դուստր ընդհանուր վարձաւորի մը, որուն հետ ամուսնացեր էր Լավուազիէ յամին 1771, և որ իրեն օգներ էր իր աշխատանաց և բարի գործոցը մէջ, Ժողովեց և հրատարակեց իր հռչակաւոր ամուսնոյն մահունէ վերջն՝ այն Յիշատակարանքն և Հատակոտորքն որոնց վրայ Լավուազիէ անդադար աշխատել էր ինչուան վերջին վայրկեաններն: « Իր բանտին խորը, կ'ըսէ Գիւվիէ, և երբոր զիտէր թէ իր սպանման վրայ կը մտածէին,

Լավուազիէ հանդարտութեամբ և անխռովութեամբ դեռ կը դբաղէր իր դրուածոցը տպագրութեանն, որ ութը հատոր պիտի գրաւէին...: Գրատուններն ասկէ աւելի սրտաշարժ յիշատակներ չեն ունեցած: Այն վերջին տողերն հանճարաւոր մարդու մը, զոր կը գրէր կախաղանին առջև, այն ծայրատեալ հատորներն, այն ընդհատեալ խօսքը պարբերութեան մէջ տեղէն, և որոնց շարունակութիւնը կորսուեր է յաւիտեանս յաւիտենից, յիշեցընել կու տան այն թշուառ ժամանակաց սոսկումն ու արհաւիրքն »:

« Միայն վայրկեան մը անոնց բաւական եղաւ, գոչեց անուանին Լակուանժ այն գլուխը վար առնելու, և որչափ տարիներ պէտք են նման գլուխ մը վերածնանելու համար »:

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հ Ա Յ Ո Ց Մ Ե Ծ Ա Ց

Ա Ն Ի

Ե. ԵԿԵՂԵՑԻ, ԱՌԱՔԵԱՒ. — Դարձ արարեալ վերստին յարեմուտս կոյս անդր քան զկաթողիկէն, հինգերորդ եկեղեցին ընդ առաջ լինի Առաքեալք անուանակոչեալ: Մի 'ի հոյակապ եկեղեցեացն է և սա, ոչ մեծութեամբ այլ ամրաշէն և այլատարազ կերտուածովքն. չիք նորա գմբէթ իբրեւ զայլոցն, այլ կամարաւ և եթ յարկեալ: Չև եկեղեցւոյն քառակուսի է. և 'ի չորից կողմանց կամարադօտի ածեալ, գրեթէ տափարակ և ոչ քաջ աղեղնաձև, միանան 'ի կեդրոնի. և միջոց դօտեացդ մեծամեծ քարամբք յարկեալ: Այդ կամար եկեղեցւոյն անխախտ կայ ցայսօր անսին: Տեղի խորանին ոչ իբրեւ զայլոցն է կիսաբլուրակաւ և բեմիւ զատուցեալ, այլ հարթ հաւասար իբրու զայլ կողմանսն, քանդակս և եթ ունելով պէսպէս ձևոց և խաչից, նոյնպէս և արտաքոյ նորին կողմանն. որք և այնչափ անարատք են մինչև կարծել թէ այն ինչ քանդակագործ արհեստաւորին մեկնեալ է անտի: Սակայն այդ զարմանաշէն եկեղեցի հանդերձ բազմաքանդակ դրուագօքն առաւել քան զայլս 'ի վերոյգրեւոյդ խաթարեալ է, ոչ այնքան ժամանակին հնութեամբն, որպէս կարծեմք քան 'ի բրու-